

ՔՐԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԻՐԱՔՈՒՄ

ՄՈՒՇԵՂ ՂԱՀՐԻՅԱՆ

Իրաքի Հանրապետությունում բնակվում է 37 միլիոն մարդ, որի 15-20%-ը քրդեր են¹: Իրաքի 3 հյուսիսային նահանգներում՝ Էրբիլում, Սուլեյմանիեում և Դոհուկում, ստեղծվել է քրդական ինքնավարություն: Քրդական ինքնավարությունն ունի դաշնային շրջանի կարգավիճակ՝ լայն լիազորություններով:

Իրաքում քրդական հարցը ծագել է Օսմանյան կայսրության փլուզման և Իրաք պետության ստեղծման հետ միաժամանակ, իսկ Բաղդադի և քրդերի հակամարտությունը շարունակվում է մոտ 1 դար: Իրաքյան քրդերի գործոնը ժամանակի ընթացքում ավելի ազդեցիկ է դարձել թե՛ երկրում, թե՛ տարածաշրջանում:

Դավանաբանական առումով Իրաքի բնակչությունը բաղկացած է շիա-ներից, սուննիներից և փոքր տոկոս կազմող քրիստոնյաներից: Էթնիկ առումով Իրաքում բնակվող երկու հիմնական ժողովուրդներն են արաբները և քրդերը: Իրաքում ստեղծման օրվանից մինչև 2003թ. իշխանությունը պատկանել է սուննիներին: Սուննի արաբական կենտրոնը մի կողմից հակասության մեջ էր սուննի քրդական հյուսիսի, մյուս կողմից՝ շիա արաբական հարավի հետ: Տարիների ընթացքում այս երեք խմբերի միջև խոր անվստահության մթնոլորտ է ձևավորվել, որը ցցուն կերպով դրսևորվում է հետսադադամյան շրջանի Իրաքի քաղաքական կյանքում:

Արաբական աշխարհում այլ երկրներ էլ կան, որտեղ իշխանությունը պատկանել կամ պատկանում է դավանաբանական առումով փոքրամասնություն կազմող խմբին (Սիրիա, Բահրեյն): Այս երկրներում, ինչպես նաև Լիբանանում, պառակտվածությունը և հակասությունները դավանաբանական հարթության վրա են, իսկ Իրաքում կարևորագույն նշանակություն ունի նաև ազգային հարթությունը: Մի կողմից՝ քրդերն ու շիա արաբները բնական դաշնակիցներ են եղել ընդդեմ սուննի արաբների գերիշխանության, իսկ մյուս

¹ CIA, The World Factbook, Iraq, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>

կողմից՝ սուննի և շիա արաբները դեմ են հանդես գալիս քրդական անջատողականությանը:

Սադդամ Հուսեյնի վարչակարգի տապալումից հետո, երբ իշխանության մեջ սուննիների և շիաների «ռոտացիա» տեղի ունեցավ, իրավիճակը մի փոքր փոխվեց: Քրդերն ու սուննիները պարբերաբար համագործակցության եզրեր են փնտրում՝ շիայական ուժերին հակակշիռ ստեղծելու համար:

Իրան-իրաքյան պատերազմի ժամանակ՝ 1980-88 թթ., քրդերն ապրստամբություն բարձրացրին, մինչդեռ շիաները, որքան էլ սերտ կապերի մեջ էին Իրանի հետ, զանգվածային համագործակցության չգնացին: 1991 թ. Քուվեյթյան պատերազմում Իրաքի պարտությունից հետո քրդերը և շիաներն ապստամբություն սկսեցին Սադդամ Հուսեյնի դեմ, որոնք պարտություն կրեցին: XX դարի 90-ականներին երկրից արտաքսված շիա գործիչները, ինչպիսիք են Ահմադ Չալաբին կամ Իյադ Ալավին, ԱՄՆ-ի օգնությամբ փորձում էին ընդդիմություն ձևավորել՝ ներառելով նաև քրդական ուժերին: Սակայն 2004 թ. Իրաքում կոալիցիոն ուժերին ամենից համառ դիմադրություն ցույց տվողը շիայական ուժերն էին կրոնական ազդեցիկ գործիչ Մուքթադա ա-Սադրի գլխավորությամբ:

Այս վիճակը մշտապես եղել է Իրաքի ամենախոցելի տեղը, որից օգտվել են արտաքին ուժերը: Ներքին սպառնալիքների դեմ պայքարելու համար իշխանությունը ստիպված է եղել ահռելի ռեսուրսներ ծախսել անվտանգության ուժերի և գաղտնի ծառայությունների վրա: Իրաքը նախքան 2003 թ. եղել է աշխարհի ամենից ռազմականացված պետություններից մեկը: Բնակչության թվով ընդամենը 40-րդը լինելով աշխարհում² զինված ուժերի թվաքանակով 4-րդն էր³:

Քրդական գործոնը ժամանակի ընթացքում դարձել է Իրաքի ներքին գլխավոր խնդիրը: Տարբեր իշխանությունների ժամանակ խնդրի հանդես գնողներն ունեցել են իրենց առանձնահատկությունները: Միապետության օրոք (1920-58 թթ.), երբ քրդերը դեռ թույլ էին կազմակերպված, իսկ կառավարությունը Մեծ Բրիտանիայի ազդեցության տակ էր, վերահսկողությունը համեմատաբար հեշտ էր: XX դարի 30-50-ական թվականներին քրդերի հարցում Բաղդադի քաղաքականությունը նմանություններ ուներ քեմալական

² The World Bank, Data, <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

³ **Կարապետյան Ռ.**, Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն, Երևան, 2003, էջ 255:

Թուրքիայի քաղաքականությանը, որը պարզապես անտեսում, չէր ընդունում քրդական հարցի և քրդական ինքնության գոյությունը: «Չկան քրդեր, չկա քրդական հարց» տարբերակն Իրաքում չաշխատեց:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, երբ արաբական ազգային պետություններ էին ձևավորվում Եգիպտոսում, Սիրիայում, Լիբանանում, Մադրիբում, իսկ Եգիպտոսի նախագահ Գամալ Աբդել Նասերը հաղթանակով դուրս եկավ ֆրանս-անգլիա-իսրայելական ագրեսիայից, արաբական ազգայնականության վերելքի տարիներն էին:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո սկսված ժամանակաշրջանը նաև քրդական ազգայնականության վերելքի տարիներն էին: Իրանում 1946 թ. գոյություն ունեցած Մեհաբադի Հանրապետությունը, 1945 թ. Քրդըստանի դեմոկրատական կուսակցության ստեղծումը, ԽՍՀՄ-ից եկող ազդակներով ծախ, մարքսիստական, հեղափոխական տրամադրությունների շեշտակի աճը մեծ նշանակություն ունեցան քրդական ազգայնականության կայացման վրա:

XX դարի 50-60-ականներին նորածն էր արաբական միասնության գաղափարը, իսկ Իրաքն արաբական աշխարհի միավորման առաջամարտիկներից մեկն էր: Մի կողմից՝ արաբների միավորման դիրքերից հանդես եկող արաբական ազգայնականության, իսկ մյուս կողմից՝ անջատողական քրդական ազգայնականության բախումը հետագա տասնամյակներին դարձավ Իրաքի ներքին կյանքի գլխավոր և որոշիչ գործընթացը, իսկ քրդական գործոնը՝ ամենաառանցքային գործոնն Իրաքում, որի ազդեցության սահմաններն Իրաքում ամենևին չեն սահմանափակվում տարածքով:

Իրաքում քրդական գործոնն ունի մի քանի առանձնահատկություններ:

Մասշտաբայնություն. Քրդական գործոնի աշխարհաքաղաքական-տարածքային սահմանները և նրա ներազդման շրջանակները բուն Իրաքից բացի ներառում են Մերձավոր և Միջին Արևելքը: Քրդական հարցի սրման դեպքում այն առաջին հերթին կազդի տվյալ տարածաշրջանում և նրա հարակից պետություններում տիրող քաղաքական իրադրության վրա: Դա է պատճառը, որ Թուրքիան, Իրաքը, Իրանը և Սիրիան պարբերաբար խորհրդակցում են միմյանց հետ, մշակում են միասնական քաղաքականություն, անցկացնում արտաքին գործերի, երբեմն նաև՝ պաշտպանության

նախարարների փակ խորհրդակցություններ և համակարգում իրենց քայլերը քրդական մարտահրավերների նկատմամբ⁴:

Քրդական խնդրի սրման դեպքում անտարբեր չեն լինելու ԱՄՆ-ը, Ռուսաստանը, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, որոնք ավանդաբար ներգրավված են մերձավորարևելյան խնդիրների մեջ: Կողմնակի դիտորդի դերում չեն կարող մնալ նաև միջազգային կազմակերպությունները՝ ՄԱԿ-ը, ՆԱՏՕ-ն, ԵԱՀԿ-ը, Արաբական պետությունների լիգան, Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունը:

Իրաքյան Քրդստանում պետական ինստիտուտների առկայություն.

Իրաքում, ինչպես նաև Թուրքիայում, Սիրիայում և Իրանում գոյություն ունեն քրդական մեծաքանակ համայնքներ, որոնք ինքնորոշման իրավունքի պահանջ են ներկայացնում՝ կոնֆլիկտի մեջ մտնելով պետության ազգային քաղաքականության հետ: Ինքնորոշման ճանապարհին ամենամեծ առաջընթացը գրանցել են իրաքյան քրդերը: Քրդական ամենախոշոր քաղաքական ուժերը՝ Քրդստանի դեմոկրատական կուսակցությունը, Քրդստանի հայրենասիրական միությունը Իրաքում, Քրդստանի աշխատավորական կուսակցությունը Թուրքիայում քրդական անկախության գաղափարի առաջ տանողներն են: ՔԴԿ-ը և ԲՀՄ-ը կարողացել են պետական ինստիտուտներ հիմնել: Իրաքյան Քրդստանն ունի պետական բոլոր որոշիչներն ու կառույցները՝ դրոշ, զինանշան, զինված ուժեր, կառավարություն, խորհրդարան, արդարադատության համակարգ և այլն:

Զինված ուժերի առկայություն. Իրաքում քրդական կուսակցությունները մեծաթիվ զինված ուժեր ունեն: Ֆորմալ առումով դրանք համարվում են իրաքյան բանակի ստորաբաժանումներ, սակայն ուղղակի ենթարկվում են ՔԴԿ-ին ու ԲՀՄ-ին:

Փեշմերգայի անձնակազմի թվաքանակը մոտ 150.000 է, որից 2 դիվիզիա՝ 30000 մարդ, դրվել է Իրաքի զինված ուժերի տրամադրության տակ: 30000 մարդ տրամադրվել է Իրաքի ներքին գործերի նախարարության ներքին զորքերին և անվտանգության ապահովման գործառույթներ է իրականացնում հիմնականում Բաղդադի տարածքում: Մոտ 12000 մարդ՝ 1 դիվիզիա, տրամադրվել է Իրաքի սահմանապահ գերատեսչությանը և տեղաբաշխվել է հիմնականում հյուսիսային սահմաններին: Իրաքի քրդական ղեկավարության տրամադրության տակ է գտնվում 21 բրիգադ՝ մոտավորապես 70000 մարդ՝

⁴ Նիկոլայ Հովհաննիսյան, ԱՌՀԻ, Աշխատանքային տետրեր, Երևան, 2011, էջ 84-85:

տեղաբաշխված ինքնավարության տարածքում, ինչպես նաև «նավթի անվտանգության ուստիկանությունը»՝ 5000 մարդ:

Սպառազինությունը համապատասխանում է մոտոհրաձգային բրիգադի սպառազինությանը, իսկ որևէ տեսակի ավիացիա և ՀՕՊ-ի զենիթահրթիռային համալիրներ չկան:

Նավթային պաշարներ. Իրաքում քրդերը վերահսկում են նավթի խոշոր պաշարներ, որոնք կազմում են ավելի քան 45 միլիարդ բարել⁵: Քրդերը երաշխավորված ստանում են Իրաքի նավթային եկամուտների 17%-ը, սակայն ձգտում են ինքնուրույն նավթարդյունահանում և վաճառք կազմակերպել, ինչին ընդդիմանում է Իրաքի կառավարությունը:

Ինքնության խնդիր. քրդական խնդրին անդրադառնալիս չի կարելի անտեսել էթնիկ ինքնության նշանակությունը: Քրդերը երբեք իրենց չեն նույնականացրել Իրաքի և իրաքցիների հետ: Քրդերն իրենց համարում են բնիկ ժողովուրդ, քրդերենը պարսկական լեզվաընտանիքին պատկանող լեզու է: Քրդերի լեզուն, սովորույթները, ավանդույթները, ներքին ցեղային կառուցվածքը տարբեր են թե՛ արաբականից, թե՛ թուրքականից, թե՛ իրանականից:

Վերջին 3 տասնամյակներին իրաքյան քրդերի գործոնի դերն ու նշանակությունը տարածաշրջանում մեծանում են, իսկ տարածաշրջանում խաղաղությունն ու կայունությունը մեծապես կախված են լինելու Իրաքի և հարևան երկրների քրդերի գործողություններից:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Իրաքի բնակչության 20%-ը քրդերն են: Երկրի հյուսիսում ստեղծվել է քրդական ինքնավարություն, որը ձգտում է անկախության: Քրդական գործոնը շատ կարևոր դեր ունի երկրի ամբողջականության ու կայունության համար: Քրդական գործոնն ունի իր առանձնահատկությունները: Դրանք են մասշտաբայնությունը, քաղաքական ինստիտուտների գոյությունը, զինված ուժերի առկայությունը, նավթի խոշոր պաշարները և էթնիկ ինքնության գործոնը:

Քանալի բառեր – Իրաք, քրդեր, նավթ, Մերձավոր Արևելք, շիա, սուննի:

⁵ Khalid Al-Ansary. Iraq's Kurds Bypass State for Oil Exports to Tighten Control, 14 Jul. 2015 <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-07-14/iraq-s-kurdish-region-exporting-550-600k-b-d-oil-of-own-output>.

ОСОБЕННОСТИ КУРДСКОГО ФАКТОРА В ИРАКЕ

МУШЕГ ГАГРИЯН

Около 20% населения Ирака составляют курды. На севере Ирака существует курдская автономия, которая имеет целью стать независимым государством. Курдский фактор в Ираке играет очень важную роль для целостности и стабильности страны. Курдский фактор имеет свои особенности. В первую очередь – это масштабность фактора, которая охватывает весь регион. Курды на территории автономии создали политические и общественные институты и хотят вести независимую политику. Курды имеют плохо вооруженную, но многочисленную армию, которая позволяет защищаться от внешних угроз. В Иракском Курдистане обнаружены крупные запасы нефти. Курды хотят самостоятельно организовать продажу нефти и стать финансово независимыми от Багдада. И, наконец, есть фактор этнического самосознания. Курды не идентифицируют себя с иракцами, они считают себя отдельной нацией.

Ключевые слова – Ирак, курды, нефть, Ближний Восток, шииты, сунниты.

THE KURDISH ISSUE IN IRAQ

MUSHEGH GHAHRIYAN

The Kurds constitute the 20% of the Iraqi population. A Kurdish autonomy is created in the north of Iraq striving for independence. The Kurdish issue has an immense import on Iraq's integrity and stability and it has its specificities. It is a large scale issue and the existence of political institutions, armed forces, major reserves of oil and ethnicity are its major specificities.

Key words – Iraq, Kurds, oil, Middle East, Shia, Sunni.